

תוכן הענינים

כרך א

הקדמת הגרש"י זוין	9
דברים אחדים למהדורת תש"מ	11
הקדמה למהדורה החדשה	13
הגרש"י זוין - קוים לדמותו ולקורות חייו	15
הגרש"י זוין כפותח תקופה בספרות ההלכה	41
יום טוב	א-כז
א. אוכל נפש	ג
ב. כבוד, עונג ושמחה ביום טוב	יא
ג. יום טוב הסמוך לשבת	כ
ראש השנה	כט-עג
א. ארבע תקופות בראש השנה	לא
ב. ראש השנה - תחילת השנה	לט
ג. השופר	מח
ד. יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת	נז
ה. עשרת ימי תשובה	סד
יום הכפורים	עה-קט
א. התשובה והכפרה	עז
ב. צום העשור	צו
ג. שבת שבתון	קד
סוכות	קיא-קעו
א. הסוכה	קטו
ב. ארבעה מינים	קלא
ג. שמחת בית השואבה	קמג
ד. הושענא רבה	קנא
ה. שמיני עצרת	קס
ו. שמחת תורה	קסט
ראש חודש	קעז-קפו
ראש חודש - מועד	רנג
השאלה	קפז-קצה

המועדים בהלכה

© כל הזכויות שמורות
ירושלים תשי"ע

Copyright
Printed in Israel 2010

אין להעתיק ספר זה
או קטעים ממנו
בשום צורה ובשום אמצעי
ללא אישור בכתב מהמוציא לאור

הוצאת "קול מבשר"
ת"ד 85672
מבשרת ציון
טל' 02-5340502

הפצה:
ספרית בית אל
טל' 02-6427117

חנוכה קצו-רכט
 א. מאי חנוכה קצט
 ב. הנרות הללו רט
 ג. המנורה ריט
 הבדלה בנר חנוכה רנו

הוספות רלא-רסד
 שבת רלג
 שבת וארץ ישראל רמא
 ראש חודש - מועד רנג
 הבדלה בנר חנוכה רנו

כרך ב

חמשה עשר בשבט רעא-רעט
פורים רפא-שיג
 א. ארבע פרשיות רפג
 ב. חובת היום רצ
 ג. "עד דלא ידע" שא
 ד. פורים בדרוש ההלכתי שז

פסח שטו-תיד
 א. פסח בתורת שם החג שיט
 ב. עשין ולאויין בקרבן פסח שכז
 ג. חמץ ומצה שמ
 ד. מכירת חמץ והשתלשלותה שנו
 ה. קטניות בפסח שסט
 ו. הסדר שעח
 ז. ההגדה שצו
 ח. פסח שחל להיות בשבת תז

תבואה שזרעה סמוך לפסח תקלא
 שיר השירים תקלג
 שירת הים תקמה
ספירת העומר תטו-תכד
 בגדר "תמימות" בספירת העומר תקנה
ל"ג בעומר תכה-תלב

שבועות תלג-תסח
 א. החג תלה
 ב. שתי הלחם תמג
 ג. עשרת הדברות תנב
 ד. רות תסא

הצומות תסט-תקיד
 א. הצומות למיניהם תעא
 ב. תשעה באב תפ
 ג. תשעה באב שחל בשבת תפט
 ד. איכה תצו
 ה. החורבן תקד

נחמו תקטו-תקה
 מהרה יבנה המקדש - מקדש העתיד לאור ההלכה תקסב

הוספות תקכז-תקפג
 תבואה שזרעה סמוך לפסח תקלא
 שיר השירים תקלג
 שירת הים תקמה
 בגדר "תמימות" בספירת העומר תקנה
 מהרה יבנה המקדש - מקדש העתיד לאור ההלכה תקסב
 אלול תקעא
 מפתח ענינים תקפה

הקדמה

"המועדים בהלכה" - ולא הלכות מועדים. לא נתכוון המחבר להקנות לקוראיו דינים ופסקים, למען דעת הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו. מטרתו - לתת בצורה של הרצאת דברים את היסודות ההלכתיים של כל מועד, את מהותם, שרשיהם ומקורותיהם של עיקרי הדינים והמנהגים שבכל חג. בעצם לא נכתבו הדברים לכתחילה לשם פרסומם בספר. הרי זה קובץ מאמרים, שנתפרסמו במשך השנים האחרונות מדי מועד במועדו בעתון "הצופה", בכוונה לתאר את המקום שכל מועד תופס בספרות ההלכה ולקבוע את צביון המועדים לפי מה שהם משתקפים בהלכה. אלא שלבקשת רבים, שראו תועלת בדבר, כינסתי את המאמרים, אחרי אי אלו תיקונים ומלואים, בספר מיוחד. הארכתיו לפעמים בפרטים שונים וקצרתי או השמטתי אחרים, מאחר שאין להספר מטרה מעשית של פסקי דינים. ומאליו מובן: אין בספר זה מקום לחידושי תורה של המחבר. אם במקומות שונים בא איזה חידוש קצר, הערה או השגה וכיוצא, אינם אלא פליטת הקולמוס דרך הילוכו.

הספר נועד בעיקר לקהל הרחב, שיש לו זיקה לתורה - בין שיש לו ריח תורה מגירסא דינקותא ובין שהוא בבחינת "בעל הבית" הקובע עתים לתורה. ימצאו חפץ בו אף מורים ומחנכים, אשר עד שהם ניגשים להסביר לתלמידיהם וחניכיהם ראשי פרקים מהלכות החג, רואים צורך בדבר לרכוש לעצמם השקפה כללית ויסודית על מהותן של הלכות אלו. לתלמידי חכמים שתורתם אומנתם אין הספר מכוון בעצם, אלא שדומני, שריכוז העניינים וכינוס חומר הלכתי ממספר מסויים של ספרים וש"ת, ראשונים ואחרונים, יביאו במידה ידועה תועלת שימושית אף לאלה.

□ □ □

שורות ההקדמה שלמעלה באו במהדורה הראשונה של הספר (ירושלים, תש"ד). רצה ה' את פעלי והספר נתקבל בין הקהל, ובזמן מועט אזל מן השוק. בשנת תש"ט הופיע מחדש, בתוספת כמה פרקים חדשים שלא היו במהדורה הקודמת (עשרת ימי תשובה; "עד דלא ידע"; פסח בתורת שם החג; ההגדה; פסח שחל להיות בשבת; ל"ג בעומר; שתי הלחם; תשעה באב שחל בשבת). מלבד זה באו בו מלואים ותיקונים כמעט בכל פרק מפרקים הקודמים.

מהדורה זו אף היא אזלה, ולדרישת רבים הופיע הספר בחשון תשי"ד במהדורה שלישית. תוקנו בה, אגב, כמה שגיאות דפוס שנפלו במהדורה השנייה. לא פיללנו שכל כך מהר יהיה צורך להוציאו במהדורה חמישית, דבר שאנו עושים עכשיו באלול תשט"ו.

ש. י. ז.

ב"ה, ירושלים, אלול תשט"ו.

מהדורה זו של הספר "המועדים בהלכה"

מוקדשת לזכר ר' אהרן זווין ז"ל

בנו יחידו של הגה"מ ז"ל

בר-אוריין ובר-אבהן, צנוע במעשיו ומדותיו

הלך לעולמו במוצט"ק ו' כסלו תשל"ז

פרק ראשון ◊ אוכל נפש

מה בין שבת ליום טוב • היתר אוכל נפש ביום טוב • סימן או טעם • מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך • מלאכת אוכל נפש אינה בכלל "מלאכת עבודה" • שמחת יום טוב היא המתירה • היתר "מתוך" משום שהמלאכה איננה "מלאכת עבודה" • "מתוך" ו"הואיל" • מלאכות שהותרו מדין "מתוך" • מלאכות "אוכל נפש" המותרות והאסורות • מלאכות האסורות • מן התורה או מדרבנן? • שאר הנאות הגוף • הדלקת הנר ביום טוב • עישון ביום טוב • כיבוי הסיגריה ביום טוב • שחיטה ביום טוב • מכשירי אוכל נפש • גדר מכשירים • הבערה • אוכל נפש ולא מכשירין • כיבוי • בישול על פרימוס • הולדת אש • הדלקת חשמל • תחומין • מוקצה • חמור יום טוב משבת • הכנה והזמנה •

פרק שני ◊ כבוד, עונג ושמחה ביום טוב

כבוד • בגדים מיוחדים • עונג • אכילה • כבוד • תיאבון לאכילה • כבוד • מערב שבת ויום טוב, עונג • בשבת ויום טוב • גילוח • בערב יום טוב • רחיצה לכבוד יום טוב • אפיה • הכנת משהו ליום טוב • סעודות יום טוב • הוצאות יום טוב • עונג יום טוב • מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות • נשים ששכחו יעלה ויבוא בברכת המזון • קביעות יום טוב לענין מעשרות • הדלקת נרות בשבת ויום טוב • הדלקת נרות ביום טוב מבעוד יום • הדלקת נרות ביום טוב • קודם הברכה ואחר כך ההדלקה • שמחת יום טוב • שמחת יום טוב באכילת קרבנות • שמחה בזמן הזה • שמחה בלימוד תורה • שמחה בראש השנה ודין תענית • שמחה בליל יום טוב הראשון • שמחת יום טוב לנשים • אבילות ברגל • בכיה ביום טוב לאונן • הספד קודם לרגל 30 יום • אין מערבין שמחה בשמחה • נישואין • מצות שמחה • גם בחול המועד • קידוש לבנה • שמחת יום טוב ביחס לתפילה • שמחת עניים • עבודת השמחה •

פרק שלישי ◊ יום טוב הסמוך לשבת

יום טוב ושבת הסמוכים • קדושה אחת או שתי קדושות? • עירוב תחומין • נאכל העירוב ביום הראשון • ראש השנה • קדושה אחת או שתי קדושות? • עירובי חצרות ביום טוב הסמוך לשבת • שיירי שמן ופתילה שכבו בשבת לשימוש ביום טוב שלאחריה • עירוב תבשילין • הנחת עירוב תבשילין לפני ערב יום טוב • איסור "הכנה" באפיה ובישול • לשון "עירוב" בעירוב תבשילין • מקור תקנת עירוב תבשילין • תקנה לבטל מצוה, גזירה שמא יבוא לבטלה בפעם אחרת • שכח לערב בערב ראש השנה הסמוך לשבת • שכח לערב בחול בערב יום טוב שחל ביום חמישי • ביצה שנולדה ביום טוב או בראש השנה הסמוך לשבת • לידת אפרוח ולית עגל • עצים שנשרו מן הדקל • גוי שהביא דגים או פירות • לחם הפנים • עירוב תבשילין מתיר לבשל לשבת רק ביום הסמוך לשבת • שבת שחלה בערב פסח • תקיעה והבדלה • תפילת ליל שבת הסמוכה ליום טוב •

פרק ראשון אוכל נפש

אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוּ יַעֲשֶׂה לָכֶם (שמות יב טז)

מה בין שבת
יום טוב

"אין בין יום טוב לשבת, אלא אוכל נפש בלבד" - כלל גדול זה, שנאמר פעמיים במשנה¹, משמש יסוד לכל הספרות ההלכתית המיוחדת ליום-טוב. מלבד ההבדל בעונשים שבין שבת ליום-ט - בשבת זדונו בכרת (בלא עדים והתראה) ובסקילה (בעדים ובהתראה) ושגגתו בחטאת, מה שאין כן ביום-ט, שאין בזדונו אלא עונש מלקות - הרי כשם שבמלאכת שבת יש עשה ולא תעשה, כך יש עשה ולא תעשה ביום-ט². הרמב"ם מנה בהלכות שביתת יום טוב שתיים עשרה מצוות: שש מצוות עשה ושש מצוות לא תעשה. כלומר: בכל יום-ט יש עשה ולא תעשה, אלא שכל חג נמנה לחדר. ראשון של פסח, שביעי של פסח, שבועות, ראש השנה, ראשון של סוכות, שמיני של סוכות - "ששת הימים האלו... הן הנקראין ימים טובים ושביתת כולן שוה" ו"כל השוכות ממלאכת עבודה באחד מהן הרי קיים מצות עשה, שהרי נאמר בהן שבתון, כלומר שבות, וכל העושה באחד מהן מלאכה שאינה לצורך אכילה... הרי בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, שנאמר כָּל מְלָאכָה עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ, כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה כָהֵם"³.

ויסוד זה של "אין בין יום טוב לשבת..." טעון בירור עיקרי בעצם הגדרתו. מהו פירוש ההיתר של מלאכת אוכל נפש ביום-ט: סוג מיוחד של מלאכות, שעליהם לא נאמר האיסור כלל, או שאותן המלאכות הותרו לצורך הנאת ושמחת יום-ט? במלים אחרות: אוכל נפש הוא סימן, או טעם, כלומר: "מלאכת עבודה" אסרה תורה, פרט למלאכת אוכל נפש שאיננה בכלל שם זה של "מלאכת עבודה", או שלא קלות תכונתה של המלאכה היא הגורמת, אלא הטעם של שמחת יום-ט הוא שבשבילו התירה התורה לעשות מלאכה ביום טוב? חקירה זו מתורתן של הראשונים למדנוה. הדבר מפורש ברמב"ן⁴ ובחינוך⁵: "אבל פירוש מְלָאכָה עֲבָדָה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כענין שנאמר (שמות כ ח) יָמֵיךָ תַעֲבֹד וְעֲשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ, ובכל עבודה בשדה, ועבודתם

- 1 ביצה לו ב; מגילה ז ב.
- 2 ראה שבת כה א.
- 3 רמב"ם יו"ט פ"א.
- 4 אמור כג ז.
- 5 מצוה רצח.

היתר אוכל
ביום טוב •
או טעם

וזרעתם, וקין היה עובד אדמה, ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה, לא מלאכת עבודה. וזה מתבאר בתורה, כי בחג המצות שאמר תחילה (שמות יב טו) **כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם** (רוצה לומר: ולא כתוב "מלאכת עבודה"), הוצרך לפרש אף אשר יאכל לָכֵל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם, ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כָּל מְלָאכָת עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. כעין דברים אלה כתב בקצרה אף המגיד⁷ משנה⁸ ותלה הדברים בכוונת לשון הרמב"ם. אף בשיטה-מקובצת לכתובות⁹ בשם "שיטה ישנה" אנו מוצאים לשון זה: "...כלומר כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו בכלל לא תעשה כל מלאכה, והאי דכתב רחמנא אשר יאכל לכל נפש לסימנא בעלמא הוא דכתביה..."⁸.

האם מוסכמת היא הגדרה זו וכל הראשונים מודים בה? יש, לכאורה, מקום לתלות הדבר במחלוקת רש"י ותוספות כענין "מתוך". וכאן אנו באים לנושא הלכתי חשוב של יו"ט שטפלו בו הרבה בספרות התלמודית - "מתוך". בית שמאי אומרים אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרשות הרבים, ובית הלל מתירין¹⁰ - בפירוש מחלוקת זו אמרו בגמרא, שביט הלל סוברים: "מתוך שהותרה הוצאה לצורך (אוכל נפש), הותרה נמי שלא לצורך", ובית שמאי אינם מודים ב"מתוך". רש"י ותוס' נחלקו: לרש"י מתירים בית הלל מן התורה, מטעם זה של "מתוך", אפילו כשאין לו צורך כלל. דעת התוספות (וכמותם סוברים הרבה ראשונים, הובאו דבריהם בשיטה-מקובצת לכתובות ז א), שדוקא כשיש צורך היום, אפילו שאינו צורך אוכל נפש, הוא שמתירים בית הלל, אבל כשאינו צורך היום כלל, אף בית הלל אוסרים מן התורה (מדרבנן אף רש"י מודה שאסור). סברת "מתוך", ביחוד לשיטת רש"י, קשה להביין: וכי בשביל שהתורה התירה לצורך אוכל נפש, נאמר שמותר אף שלא לצורך? הרי דברים ברורים ומפורשים אמרה תורה: **אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לָכֵל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם**. באמרי-בינה להר"מ אירבך¹¹ מפרש: רש"י סובר כהרמב"ן, שמלאכת אוכל נפש אינה בכלל "מלאכת עבודה", וממילא אין הבדל אם עכשיו עושה אותה לצורך או שלא לצורך, מאחר שבעצם אינה בכלל מלאכה האסורה. והוא ההסבר של "מתוך": מכיון שהותרה מלאכה ידועה לצורך אוכל נפש, סימן שאיננה בכלל "מלאכת עבודה", וממילא הותרה אף שלא לצורך. לפי זה אפשר, שהתוספות ושאר הראשונים סוברים, ששמחת יו"ט היא המתרת, אלא שמספיק הנאה של צורך-היום אחר, לאו דוקא של אוכל נפש

זוהי שהותרה צורך הותרה שלא לצורך

לאכת אוכל אינה בכלל מלאכת עבודה

חת יום טוב ויא המתירה

- 6 יו"ט פ"א ה"א.
- 7 ז א.
- 8 וראה שו"ע הרב תצה ב.
- 9 ביצה יב א.
- 10 דיני יו"ט סימן א.

(באמרי-בינה כתב צד אחד: רש"י סובר כהרמב"ן; הצד השני לא הזכיר). כל שכן שבית שמאי, שחולקים בכלל על "מתוך", סוברים כך. אפשר - אבל מלשון שלחן ערוך הרב בעל התניא¹² מבואר, שאפילו לשיטת האומרים, שצורך היום על כל פנים מוכרח שיהיה במלאכת "מתוך" (וכך נפסקה ההלכה), מכל מקום הטעם הוא שאיננה "מלאכת עבודה". ה"עבודה" נגדרת לא באופייה של מלאכה זו בכלל, אלא בתכלית המלאכה עכשיו. לעומת זה האריך בשאגת-אריה¹³, אגב דיונו במצות שמחה בראש-השנה, להוכיח מסוגיית פסחים¹⁴ שכל ההיתר של מלאכת אוכל נפש ביו"ט הוא משום מצות שמחת יו"ט.

"מתוך" ויה

מלאכות שו
מדין "מתוך"

מלאכות יו
נפש המון
והאסורות

מלאכות ה
מן התורה
מדרבנן

הסוגיות של "מתוך"¹⁵ תופסות מקום רחב בראשונים כבאחרונים. לא בלבד בביאור עצם הסברא של "מתוך", אלא אף - ובעיקר - מצד כמה קושיות ששאלו בדבר. ביחוד עוסקים הרבה בישוב קושיית הראשונים על רש"י מסוגיית "הואיל", בפסחים¹⁶ ובביצה¹⁷: "האופה מיו"ט לחול, רב חסדא אמר לוקה, רבה אמר אינו לוקה. רב חסדא אמר לוקה, לא אמרינן הואיל ומקלעי ליה אורחים חזי ליה, רבה אמר אינו לוקה, אמרינן הואיל". לרש"י, שמן התורה אומרים "מתוך" אפילו בלי צורך היום, למה לוקה לרב חסדא ולמה צריכים ל"הואיל" לרבה? שוב מטפלים הרבה בביאור דעת הרמב"ם¹⁸ שבהוצאה ובהבערה בלבד אומרים "מתוך". הרב המגיד סובר, שלדוגמא בלבד נקט הרמב"ם שתים אלו. נחלק עליו הפרי חדש ומוכיח, שבדיוק אמר הרמב"ם דוקא הוצאה והבערה. אבל בגמרא מצינו, שאף בבישול ובשחיטה השתמשו ב"מתוך". בישוב הסתירה האריכו לפלפל בכמה ספרים¹⁹.

עצם המושג "אוכל נפש" אינו במובן המצומצם. יש ברבר משום הגבלה ומשום הרחבה. הגבלה כיצד? קצירה ורישה וזרייה וברירה וטחינה והרקדה הן מלאכות של אוכל נפש ולא הותרו. הגבול הוא - מלאכת לישנה. מלישה ואילך מותר ומה שקודם ללישה אסור. ומחלוקת הראשונים בטעם האיסור. בירושלמי²⁰, הובא בתוספות²¹, מבואר שהוא מן התורה: **אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לָכֵל נֶפֶשׁ** וסמוך לו **וְשִׁמְחָתְם אֶת הַמִּצּוֹת** - אותן מלאכות שמשימור ואילך, היינו

- 11 סימן תצה.
- 12 סימן קב.
- 13 סו א.
- 14 בביצה, בכתובות ובפסחים.
- 15 מו ב.
- 16 כא א.
- 17 יו"ט פ"א ה"ד.
- 18 ראה בשערי-המלך יו"ט פ"א; מרכבת-המשנה שם; פני-היושע ביצה יב; משכנות-יעקב אר"ח סימן קכ; בית-יצחק אר"ח סימנים לו ופכ; משיב-דבר להנצי"ב אר"ח לו ולח; ישועות-יעקב סימן תצה; עמודי-אור סימן כט; ועוד.
- 19 ביצה פ"א ה"י.
- 20 ביצה ג א ד"ה "גזרה".

ראה בשערי-המלך יו"ט פ"א; מרכבת-המשנה שם; פני-היושע ביצה יב; משכנות-יעקב אר"ח סימן קכ; בית-יצחק אר"ח סימנים לו ופכ; משיב-דבר להנצי"ב אר"ח לו ולח; ישועות-יעקב סימן תצה; עמודי-אור סימן כט; ועוד.

מלישה ואילך, מותרות, אבל המלאכות שמקורם לכן אסורות. דרשה אחרת אמרו בירושלמי²¹: "אָךּ הוּא לְבָדוֹ" למעט קצירה וטחינה והרקרה. הרמב"ן במלחמות²² הביא את הירושלמי ומסכים שמן התורה אסורים כל אלה. אולם הר"ן שם הוכיח, ש"אין זה דרך גמרתנו" (רצה לומר: הבבלי) ואחרי שהאריך בדבר סיים: "ועדיין אין כל זה מחוור לפי שמהסוגיה הירושלמית מוכח שהן מן התורה"²³. הרמב"ם והטור והשלחן-ערוך פסקו מפורש, שמדרכנן בלבד אסורות המלאכות שקורם לישא. הרמב"ם כתב הטעם (הלכות יום טוב פ"א ה"ו): "שכל אלו וכיוצא בהם אפשר לעשותן מערב יום טוב ואין בכך הפסד ולא חסרון". שאר הפוסקים כתבו הטעם, שמלאכות אלו דרכן להעשות הרבה ביחד לצורך אכילת ימים רבים, שכן הדרך לקצור כל השדה ולבצור כל הענבים ולעמר ולדוש ולטחון וכו' הרבה בבת אחת, וחששו חכמים שאם יהיה מותר לעשות מלאכות אלו ביו"ט יעשה אותן אף לצורך החול²⁴.

נאות הגוף

הרחבת המובן של אוכל נפש הוא בנוגע לשאר הנאות הגוף, שאינן בכלל אכילה. בכתובות²⁵ מבואר, שאסור לעשות מוגמר ("בשמים על האש לגמר את הכלים ואת הבגדים", רש"י) ביו"ט. "אָךּ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ - דבר השהו לכל נפש" ("אבל מוגמר אינו אלא למפונקים"). יוצא, שה"שהו לכל נפש" מותר. במשנה ביצה²⁶ מבואר, שמותר להחם חמין לרחיצת רגליו וכן "עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה". בטעם הדבר יש מחלוקת. מפשטות לשון סוגיית כתובות נראה שההיתר הוא משום "מתוך". הר"ן במשנת ביצה כתב מפורש, שהיתר המדורה לשם חימום הוא משום "מתוך"²⁷. אולם הרמב"ם כתב: "לפי שִׁיאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ, כולל הנאות הגוף כולן"²⁸. היראים²⁹ פירש ביותר: "ולאו דוקא אוכל נפש התיר הכתוב אלא כל הנאת נפש וכו', והטעם דכתיב אֲשֶׁר יֵאָכֵל, ואמרינן בפרק כל שעה בין לחזקיה בין לר' אבהו כל מקום שנאמר לא יאכל אכילה והנאה במשמע", אלא שהרכיב את הדבר יחד עם "מתוך" בפירוש מיוחד: מתוך אותו הפסוק שהותרה מלאכת אוכל נפש, הותרה גם שלא לצורך אוכל נפש, אלא לצורך שאר הנאות הגוף. אף בהדלקת הנר ביו"ט יש להסתפק:

הנר ביום טוב

21 שם.

22 ביצה פ"ג.

23 ראה ברא"ש ומאירי ושאר ראשונים שם.

24 וראה בארוכה ביש"ש ביצה ריש פ"ג, בביאור כל השיטות. המהרש"ל בעצמו מסכים להסוכרים, שהאיסור מן התורה ומוכיח שאף לפי התלמוד הבבלי כך הוא.

25 ז א.

26 כא ב.

27 וראה במגן-אברהם תקא ס"ק ג.

28 פ"י המשניות ביצה שם. וראה: רמב"ם יו"ט פ"א ה"ז; רמב"ן שבת לט ב; עבודת-הקדוש להרשב"א שער ג. בשיטה-מקובצת לכתובות פירש כך אף סוגיית הגמרא שם. וראה עוד בב"ח סימן תקא שכתב מרעט עצמו שהנאת הגוף דומה לאוכל נפש.

29 השלם סימן שר.

"מתוך" הוא המתיר, או שהנאת האור דומה לאוכל נפש בעצם. ספק זה עורר לפני ארבעים שנה ויכוח גדול בין רבנים. הרב מאמשרדס ורא"ל פרינץ נתעצמו לומר, שלבית שמאי (החולקים על "מתוך") אסור להדליק את הנר ביו"ט. לעומתם הוכיחו רבנים אחרים, שהדלקת הנר מותרת אף לבית שמאי. זוהי הנאת הגוף ה"שוה לכל נפש"³⁰. ויש להעיר: כדבריהם מפורש בשיטה-מקובצת לביצה³¹.

בין הפרטים השונים שבהנאת הגוף, שאינם אוכל נפש ממש, נשאו ונתנו הרבה באחת השאלות המעשיות ביותר - שאלת העישון ("שתיית טיטון"; "עישון טאבאק"). הורגלנו בימינו אנו לראות את העישון ביו"ט כהיתר פשוט. יחידים אולי נזהרים מזה, ולא עוד. אבל עד שההיתר נתקבל בין העם עורר הדבר דיון רחב. קמו עליו הרבה אוסרים. המגן-אברהם³² אוסר "משום מוגמר דאינו שוה לכל נפש". פסק כמותו הקרבן-נתנאל³³: "ולא אוכל להתאפק מלהעלות על הספר מרבה המכשלה בישראל שתיית טאבאק ביו"ט, שמזולזין באיסור מלקות הבערה שלא לצורך... ויש מהם שאמרו שמעכל המזון גם משלשל, אם כן עושין רפואה ביו"ט. ויש אומרים שהוא דבר הרגיל. בוא וראה שאינו דבר הרגיל יותר מהמוגמר... אף כי שתיית טאבאק למי שאינו רגיל יסתכן ויחוגו וינועו כשיכור, ולא על עמי הארצים תלונותי אך על הלומדים ששותין בפרהסיא...". כך פוסק אף החי"אדם³⁴. ביחוד האריך הרבה באיסור הדבר בשו"ת עמודי-אור³⁵. לעומת זה הפני יהושע לשבת³⁶ מתיר. יסודו מדברי התוספות שם, שזיעה שהיא לבריאות נקרא דבר השהו לכל נפש ("ואי משום שיש שאין רגילין בו, אפילו הכי לא גרע מזיעה דוודאי כמה וכמה בני אדם אין רגילין בכך"). הפרי-מגדים³⁷ כתב: "אני רגיל לשנות טיטון ביו"ט כמנהג עולם לרפואה ובפרט כהיום ממש שוה לכל נפש". האריך הרבה להוכיח שמותר בשו"ת כתב-סופר³⁸, אלא שהזהיר הרבה שלא לבוא לידי איסור כיבוי, בפרט

עישון ביום טוב

כיבוי הסיגריות ביום טוב

30 חילופי המכתבים בענין זה נתפרסמו ע"י בית המדרש למורים "מזרחי" בירושלים בחוברת "ר' אליעזר ליפמאן פרינץ, חייו ועבודתו הספרותית" (ירושלים, תרצ"ט). ביחוד האריך שם הרבה בדבר הר"מ שאטץ מסוויטלאץ.

31 יב א. וראה: מכילתא-דרשב"י סוף ויקהל; תשובת רב נטרונאי גאון באוצר-הגאונים, ביצה יב ב; תורה-שלמה לרמ"מ כשר, בא, מלואים סימן לט.

32 תקיד ס"ק ד.

33 ביצה פ"ב.

34 כלל צה.

35 סימן כט.

36 לט ב.

37 סימן תקיא במשבצות.

38 אורח חיים סימן סו.

"באלו הציגאריין אשר חדשים באו לא נודעו לאבותינו", שרגילים להסיר הנשרף באצבע ובאים לידי כיבוי בידים³⁹.

ואם בעישון נהגו היום היתר, במקום שלפנים היו הרבה אוסרים, הרי במלאכה אחרת נוהגים היום בכל התפוצות לאיסור והוא דבר שהיתרו פשוט במשנה ובגמרא ובפוסקים. שחיטה, שחיטת בהמות, זוהי מלאכת אוכל נפש ממש. כמה פרטי דינים הוזכרו בקשר עם שחיטה ביו"ט: בדיקת הסכין, הולכת הבהמה ברשות הרבים, בהמות של מוקצה, עגל שנולד ביו"ט, מסוכנת, חציה של ישראל וחציה של עכו"ם, תלישת הצמר במקום שחיטה, ההפשט, טלטול העור, מכירת הבשר ועוד - וכל אלה הדינים אין להם מקום עכשיו למעשה. "האידנא אין נוהגים בזמננו לשחוט שום בהמה ביו"ט, אפילו היכא דלא שכיחי טריפות"⁴⁰. השאגת-אריה⁴¹ מצדד לומר, שבמקומות שמצויות טריפות כמו כשרות אסור מן הדין לשחוט בהמה ביו"ט. האריך בדבר והסיק, שכיון שרוב הטריפות הם מחמת חומרות ולא מעיקר הדין, לכן בספק השקול מותר לשחוט. במשיב-דבר להנצי"ב⁴² כתב טעם אחר ל"המנהג הפשוט" שאין שוחטין בהמות ביו"ט: אי אפשר בימינו שמכירת הבשר תתקיים לפי המבואר בגמרא וכשו"ע ובוודאי יבואו לידי חלול יו"ט בשעת המכירה. ככל זאת "לצורך גדול" (כגון מסוכנת) מתירים הפוסקים אף עכשיו. "צורך גדול" מתעורר בחול בחג השבועות שחל להיות אחר השבת. שלשה ימים רצופים אסור לשחוט והחום לרוב גדול באותו זמן. בשנת תרמ"ז רצו בהרבה קהלות להתיר לשחוט ביום הראשון. הדבר עורר שו"ת בין כמה מגדולי הרבנים⁴³.

נושא חשוב בבעיות של אוכל נפש מהוה ה"מכשירין". מחלוקת תנאים היא. חכמים סוברים: "הוא לְבָדוּ יַעֲשֶׂה לָכֶם - הוא ולא מכשיריו", ור' יהודה סובר: "לָכֶם - לכל צרכיכם". המיעוט של "הוא לְבָדוּ" בא להוציא מכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב⁴⁴. נפסקה ההלכה כר' יהודה. בהגדרת ה"מכשירין" האריך הרבה בקונטרס-אחרון לשו"ע הרב⁴⁵ והוכיח שמחלוקת הפוסקים היא: לרוב הראשונים "מכשירין נקרא כל שאין המלאכה נעשה בגוף הדבר שנהנה בו, כגון גריפת התנור ותיקון השפוד". אבל להרא"ש דעה אחרת: "מכשירין נקרא כל שאפשר לאכול אוכל זה בלא מלאכה זו" ולכן "גריפת התנור שאי

39 וראה עוד בספרים שציין בשערי-תשובה סימנים די ותקיא; באמרי-בינה יום טוב סימן ב; בשו"ת שבטתא ספר נתיבות-השלם ח"ב, להרמ"ג כהניו; בשו"ת שאילת-שלום, להר"ש טריבש, ח"א סימן מג; ועוד.

40 מגן-אברהם תצח, בשם המהרש"ל. הרב בשלחנו הוסיף: "שמא תימצא טריפה".

41 סימן סד.

42 סימן לה.

43 ראה בחלק דברי חכמים של השדי-חמד סימן קל. וראה עוד במנחת-חיי"ט סימן צח.

44 ביצה כח ב.

45 סימן תצה.

הבערה - אוכל נפש ולא חכש

אפשר לאפות בענין אחר הוה אוכל נפש ממש". אף הוא ביאר יפה למה הבערה נקראת אוכל נפש ולא מכשירין: גדר מלאכת הבערה אינו משום שריפת וכליון העצים, אלא משום ריבוי האש (והביא ראיות לכך) וגוף האש שהוציא או שהרבה הרי היא מתקנת ומבשלת את האוכל⁴⁶. דיני מכשירין נוגעים להלכה, אף על פי שאנו סוברים כר' יהודה. נפקא מינה למכשירין שאפשר לעשותם מערב יו"ט. אוכל נפש עצמו אפילו שאפשר לעשותו, בלי קלקול ובלי הפסד, מערב יום טוב, מותר לעשותו ביו"ט, אלא שצריך לעשות על ידי שינוי⁴⁷, מה שאין כן במכשירין.

הבערה, כאמור, היא מלאכת אוכל נפש. אבל הכיבוי ביו"ט, בעצם, אינו כיבוי שייך לאוכל נפש. "אסור לכבות את הנר מפני דבר אחר" ו"אין מכבין את הבקעת"⁴⁸. אבל לפעמים יש בכיבוי צורך אוכל נפש כגון כשאין הפת נאפית מבלי שיגרפו את התנור, או שהבקעת מעשנת את הקדירה⁴⁹. רבני דורנו עסקו הרבה בדבר הבישול על מכונת ה"פרימוס" ביו"ט, שכן כמעט אי אפשר הדבר מבלי כיבוי. רובם מצדדים להיתר⁵⁰.

ואף ההבערה עצמה לא תמיד מותרת. להוליד אש אסור. "אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים"⁵¹. ובגמרא: "מאי טעמא? משום דקא מוליד ביו"ט". הרמב"ם⁵² הוסיף: "שהרי אפשר להמציא אותה מערב". הט"ז⁵³ סובר, שמן התורה הוא: "לא התירה התורה אוכל נפש אלא כדי לתקן מה שיש כבר בעולם וכו', אבל להמציא ולהוליד שיהיה אוכל נפש, דהיינו יש מאין, זה לא התירה התורה". שאלה זו נתעוררה ביותר בדורנו בקשר עם שאלת הדלקת החשמל ביו"ט. הדיונים בנוגע ליו"ט סובבים על נקודה אחרת, מאשר בנוגע לשבת. שם, בשבת, השאלה היא על מלאכת הבערה, וכמעט שכבר נמנו וגמרו כל אלה שדנו בדבר, שיש בחשמל משום מבעיר ממש ומשום מכבה ממש. אבל ביו"ט הרי הבערה להאיר מותרת, אלא שמוליד אסור. ועל נקודה זו, אם יש בחשמל משום מוליד, דנים העוסקים בדבר⁵⁴.

46 וראה בשו"ת אבני-נזר סימן רלח.

47 על שיטות הפוסקים בזה ראה באמרי-בינה יו"ט סימן ד.

48 ביצה כב א.

49 פרטי הרבנים ראה בשו"ע או"ח ומפרשיו, סימנים תקו ותקיד.

50 ראה שו"ת משפטי-עוזיאל ח"א סימן יט; שו"ת ישכיל-עבדי, להרב הראיה, ח"ב סימן י; מאורי-אש עמוד 174; מערכת-התלמוד-הפוסקים, להרמ"א וולקובסקי, ביצה כב א.

51 משנה ביצה לג א.

52 יו"ט פ"ד ה"א.

53 סימן תקב.

54 ראה בויכוחי הרבנים ברחוק קול-תורה, ירושלים תרצ"ד; באחיעזר ח"ג סימן ס; בשו"ת כרם-שלמה, לרש"ג קוטליר, סימן קלו; במשפטי-עוזיאל ח"א סימן יט; ועוד. ביחוד העמיק הרחיב בביאור כל השיטות הרש"ז אורכוך במאורי-אש, ירושלים תרצ"ה.

זה ביום טוב

וכשירי אוכל נפש

דבר מכשירין